

# Т ү р ү н б а г ш

I

1920 джил. Намр ик зуудж йовсн цаг билә. Хәвсхсн киитн салыкн күүнә чирә шатагьад авч-одн гитгәд йовна. Улан зам-хаалгьар хатрсн, парлуудж татсн хойр хонгьгьр мөрн совшад хатрад орксн, хаалгьин дангьшанд тергн зәәләд-цокад, деерн суусн улсиг сегсрәд, бргәд-тәвәд, бсрдж-буулгьад йовна.

Джолач бвгнә хойр гарн галуна тавг кевтә чис-улагьад, хургьднй больвиадяд одхадж. Бвгн нүднәсн цәәрсн нүлмсиг хаваста бишмүдин элнкә ханпар арчн йовдж, ардан эргәд салык үрүдн хуучн ишкә занч кәд-рәд, ббдигьад суусн баахн күүкнәс санань зовсн ирү-дуугьар: „Куки, даарч йовн-чи?“—гидж сурснд, —„Уга, икәр даарч йовхшв“,—гидж, беерсн хойр урлан әрә хамчулдж күүкн бв-гнд хәрү бвг.

Күүкн кәдрсн занчиг бвгн ясад' улм бұләләд цуглад.—„Не гем уга' Санагьан бичә зов. Ууля ууля йовдж күн болдмн, маалә-маалә йовдж, мал болдмн. Менд йовад, сургьулян сурад гархларн—бас нег ааван дурасн, олт әмтнд герл-серл орулх күн болад гарх-чи.

Мәнцин кеце, Шорвин кеце хойрт байн-нойн улс дала олт бәәнә. Болв, теднә олт әмтнд үзүлсн ач-тус гидж уга. Чини эцкчнь болхла, эн хойр кецд дүүрг болсн сургьулин багш. Уга-яду, бичи-бвү күүкд сургьад, кесгинь кү-келә.

„Нармин Лиджин“ гихлә эс танх күн уга. Бийнь угатя боль-чигн, нерн—байн, арин олт әмтнд күргсн туснь ик. Терн—зббр. Минигьар болхла багшин сургьульд ордж үз. „Багш“ гисн ик чинртә күн. „Мана үр-садиг сургьдж—герлтә хаалгьд орулх улс манд ода ик кергтә.“

Тингәд бвгн күүкн хойр збвәр таарад күүнлә йовтл—хонг болхар күүцл кедж йовсн хотна харан үзгд-әд бәәв.

Бвгн хойр гаран үмгәд, аран-көр-ән болсн альхарн чирәгьән шудрад, мел генткн залурсн бәәдл гарад дунь хәнкнәд—„но“ гидж хойр хонгьгарн сергәдж хәәкрв. Мөрднй бас бвгнә седкл дахсн бәәдлгә, хотна бара үзәд дуршдж хатрв.

II

Советск йосн эки токтсн бдрәсн авн күч-кәләрсн бәәгч улст килм-джән үзүллә. Мана хальмг келн-әмти автономан авсн—тууджд болад уга ик байр болла. Нег үлү, дорас-бсгч багьчудин кишгнь ирдж: аль чигн сансн санагьан, күүцн-күүцән күүч цагнь ирв.

Эн джил Аәдрхн багьснд хальмг күүкд-көвүд йир олар цугград, олт-зүсн сургьульд орцхала.

Шин гарсн сургьулин багшрин техникумд орсн багьчуд дунд Нармин Лиджин Раиса бас орв. Раиса эки орсн бдрәсн ави гилтә олтд таа-

сгдв. Бәәсн бәәдләрн—төсв, сурсн сургьульдн—кинмгәд, альви-дольгн уга, олтә эльтә, „бод“—гисн, соньн кевтә күүкн бәәсмн. Сургьджасн багшнр, хамдан сурч бәәсн күүкд-көвүд дундан ик тоомсрта билә.

1924 джилин хавр мана хальмг келн улст ик гилд байрта үүлдвр болв. Эн хавр Тангьгьчин багшрин техникумнн түрүн гарч кеснд—арви хойр күн төг-скдж—советин цагин түрүн „Улан багшнр“ гих дембр-лтә сәәхн цол зүүдж гарч-хала.

Хальмгин теегин харн-гьуг хамх цокхар, хар кәл-сәри бәәгч олт әмтндәи герл-герә орулхар гарад йов-

джах—хаврин мендән келхәр ниссн харада шовуд болсн—тер шин тангь-гьрг багшнр дунд ганчхн хальмг күүкн -Нармин Лиджин Раиса билә. Раиса 1924 джилин намрас авн багшлла. Газагьас хәләхд уйн бийтә, гол-голшг, хәрг бәәдлгә, мерр хар улан күүкн сургьулин багш болдж ирсиг үзәд, әмти эсвго дала унртан авсн уга. Болв, советин цагин багш гисн ямарагьинь күүкн әмтнд улд уга үзүлв: школин герин ясвр, сурч

күүкд-көвүдин умшх лектр, бичх цаасн, бичи-бвү, уга-татугьинь тектх хот-хувцна тускар унтл-кевтл уга гилтә йовад, күүцәгьад, школиннь кәдлмшән ясад авб. Кесн кәдлм-штән уйн седклән тәвсн, икрхг уга,

торгьн гүлм әлл сәәхн зангьта багш күүкн олт цугьар күндлдг болв.

Багшин кәдлмш—гисн икч чинртә болн күнд кәдлмш. Нег үлү тер, урд бнгьрсн джилмүдәр күчр ик зов-лнь багшнрт күртлә: до-тадин дәәнә аюлд әвдрсн әлл-аху ясгдад уга, школин гернь терз-үүднй задгьа-зәәднй, тұлдг тұлән уга, лектр-цаасар тату, сургь-ульчнрнь уух-ндхәр, үмсх-



зүүхәр хәтәр тиим цаг билә. Болв, Советск Хальмг тангьгьчин түрүн күүкн багш Нармин Лиджин Раиса—„хату“—гидж хооран цухрсн уга.

Арви джилин эргцд әрүн седкләрн социализмин тосхгьнд гүдждрәд кәдлсн кәдлмшиннь ашинь темдгджд, 1934 джил ВЛКСМ-н ЦК болн ВЦСПС Раисиг „Күндтә Грамотар“ хәәрллә.

Коммунизм нигджд делгрсн цагт мана советин орн-нутгт күүг кесн кәдлм-шәрн тәкнә: залу багь насан, сурсн эрдм-сургьулян, чидлән нөлт уга олт багьчудтан бсн Нармин Лиджин Раиса—социализм тосхгч цегрин нег чиирг салдсн болдж олтд ошоагдад—1936 джил Хальмг АССР-н Президи-умин „Күндтә Грамотар“ бас хәәрл-гдлә.

Советск Хальмг тангьгьчин тууджд түрүн болдж „Улан багш“—гих ик тоомсрта цол зүүдж гарсн Нармин Лиджин Раиса, гуч-шаху джил баг-шлад, чидлән нөлт уга кәдләд, олт күч-кәлсчирин багьчудт—ном заагьад йовсн тәләдән—ода күндтә кбгшн ба-гшнрин негнь болдж тоолгднә.

Насн ирәд Раиса цеггәсн бунгьад, орн-нутгиннь нерәдсн джал ода яс амр, седкл төвкнүн амрч бәәнә.

Раисин насни-турш сургьсн кесн олт зун сургьульчнрнь—ода комму-низм тосхачир. Теднән үзәд бахтад „залу багь насан харадан бнгьрүлсн угав. Коммунизмн сүүрд би бас хув цолугьан тәвләв“—гидж Раиса байсна.

Советск Хальмг тангьгьчин негдл хальмг багшд мана хальм зүр-кни ханлт.

КОЛЯН Сандж.

